

Ержанова Альбина Ергешбаевнаның «Қола дәуіріндегі Сарыарқа тұрғындарының тас құралдары «Атасу мен Талдысай микроаудандары бойынша) », 66D020800 – археология және этнология Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясының қолжазбасына

ПІКІР

Диссертация Қазақстан археологиясында жаңа ғана қолға алынып, дамып бастаған, бірақ әлі де болса методологиялық және де әдістемелік тұрғыдан шешілмей келе жатқан проблемалары бар бағыттардың бірі – қола және басқа дәуірлердегі технологиялық дамудың деңгейі және оның ерекшеліктерін зерттеп анықтау.

Сондай ақ, осы технологиялық дамудың артында қандай әлеуметтік және палеоэкономикалық, шешімін әлі күнге дейін таппаған ғылыми мәселелер жатыр. Міне осы және басқа да проблемаларды Қазақстан археологиясында алғашқылардың бірі болып зерттеуді қолға алған А. Ержанова болды. Осы тұрғыдан алғанда диссертанттың жұмысы басқа зерртеулерге қарағанда өзінің аса бір өзектілігі және бірегейлігі тұрғысынан ерекшеленіп отыр. Оның таға бір себебі - қола дәуірінде қалыптасқан әртүрлі қоғамдық структуралардың әлеуметтік- экономикалық даму мәселелері осы уақытқа дейін құрал-жабдықтардың сыртқы формалары, әсіресе, жерлеу орындарынан табылған заттарды талдау негізінде зерделеніп, технологиялық даму деңгейін анықтау бағыттары тыңғылықты қарастырылмаған.

Қола дәуірінің негізгі өндіргіш күштері – тау -кен ісі мен металлургия саласында пайдаланатын бірегей тас құралдардың түрлері, оларды жасау әдістері мен технологиясы және өндірісте пайдалану туралы арнаулы еңбектер жазылмаған. Осы тұрғыдан алып қарағанда диссертанттың таңдап алған тақырыбы – қазақ археологиясындағы үлкен бір ақтаңдақты жойып, ғылымда үлкен серпініс жасайтыны анық. Сондықтан да ізденушінің ізденіс бағыты дұрыс деп бағалаймын.

Тас құралдардың бір ерекшелігі – олардың басқа органикалық заттардан жасалған құрал-саймандарға қарағанда жақсы сақталуының нәтижесінде, сонау тас дәуірінің әртүрлі кезеңдерінен бері тас индустриясының эволюциясы ғана емес, тас өңдеу мен оларды жасау технологиясын тарихи-техникалық тұрғыдан зерттеуге мүмкіндік бар және де қола заманындағы тастан жасалған еңбек құралдары мен ғұрыптық рәсімдерде пайдаланатын заттарды сабақтастық көзқараспен де қарастыруға болады.

Бұдан басқа тас индустриясын талдау – шикізат көздерін минералогиялық тұрғыдан анықтап, көне замандығы әлеуметтік қарым-қатынастар, товар алмасу, миграциялық процесстерді зерттеп, қоғамдық топтар мен тарихи-мәдени тұтастықтардың арасындағы сауда-экономикалық қатынастар мен алмасу мәселелерін де тыңғылықты зерттеуге мүмкіндік туғызады.

Ізденушінің диссертациялық еңбегі Сараарқа өңіріндегі бұрын да және кейінгі жылдары жүйелі түрде зерттеліп келе жатқан қола дәуірінің Атасу, Мыржық, Ақмұстафа, Ақмая, әсіресе, Талдысай ескерткіштерінде ашылған тас және басқа құралдарын тыңғылықты талдау нәтижесінде жазылған. Атап айтқанда, Талдысай қонысынан 1500, Атасудан – 300, Мыржықтан – 213, Ақмаядан – 43 және де Ақмұстафан 21 дана тас құралдарды арнаулы бөліп алып оларды саналуан тасологиялық және басқа да талдаулардан өткізді.

Заман талабына сай диссертант тас құралдарды тыңғылықты зерттеудің сан-алуан техникалық әдістерін игеріп, солардың ішінде эксперименталды археология саласында да көптеген алыс және жақын шетелдерді осы бағытта жұмыс істейтін білікті мамандармен тығыз байланыс жасап, көп мәселелердің басын ашып алды және де осы тұрғыдан алып қарағанда еліміздің археология ғылымында технологиялық бағыттың қалыптасып нығаюына өзіндік үлесін қосты деп айтуға болады.

Еңбекте қазіргі замандағы тастан немесе басқа табиғи материалдардан жасалған құрал-саймандарды зерттеудегі тасологиялық әдістердің сан-алуан түрлеріне кеңінен талдау жасалған, себебі бұл құралдардың бетіндегі іздерді тексеріп талдаудың бірден-бір әдістері, сондай ақ, сонау С.А. Семеновтан бастауын алатын морфология, тез өзгеріп қарқынды дамиды бағыт екені белгілі.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы, негізінен, талдауға ұсынылған ғылыми проблемалардың мазмұнын ашуға бейімделген, сондықтан оны дұрыс деп бағалаймын.

Атқарылған жұмыстың негізгі мазмұнына келетін болсақ, еңбектің бірінші тарауында тас өңдеу технологиясының даму ерекшеліктері мен деңгейлерін автор Сарарқаның жалпы табиғи-климаттық жағдайы мен ерекшелігі аясында талқылаған, себебі жалпы қоғамның, әсіресе экономиканың дамуы олардың табиғи ортаға бейімделу механизмінің деңгейіне тікелей байланысты, сондықтан да бұл тарау міндетті түрде осы тұрғыдан қарастырылуы керек болатын.

Ерекше көңіл аударатын мәселе - жоғарыда айтылғандай, тас құралдарды жасау үшін, алдымен керекті шикізат көздерін, минералдардың керекті түрлерін геоархеологиялық тұрғыдан анықтап алу керек. Осы мақсатпен ізденуші арнаулы геологиялық зерттеулердің (Д.Бекмағамбетов, т.б.) нәтижелеріне тыңғылықты сүйенген.

Зерттеушінің негізгі тұжырымдары жоғарыда аталған қоныстардан табылған жүздеген тас құралдарды формасына, технологиялық ерекшеліктеріне және де басқа белгілеріне сүйене отырып әртүрлі топтарға, жіктерге бөле отырып жалпы қызметтік-типологиялық (балғалар, түйгіштер, үккіштер, шаппа шоттар, қалыптар, кескіштер, тескіштер, қашаулар, қайрақтар, қырғыштар, соғыс құралдары т.б.) талдау жасаған. Міне осы ғылыми процедура диссертациялық жұмыстың негіздерінің бірін қалайды деп айтуға болады. Осы атқарылған шара негізгі сүйеніш болып отырған археологиялық ескерткітерден (Атасу, Талдысай, Мыржық т.б.)

табылған тас жәдігерлердің негізінде жасалған. Осының нәтижесінде, автор «тас құралдарды зерттеу барысында трасологиялық әдісті қолдану нәтижесінде түрлі материалдарды өңдеуге және де металлургия мен метал өңдеуге қатысты құралдардың нақты кешені анықталып, қалпына келтірілді» деген дұрыс және нақтылы тұжырымға келген.

Диссертацияның түпкі мақсаты тас құралдарды тек қана технологиялық тұрғыдан қарастыру емес, оларды талдаудың негізінде қола дәуірінде өмір сүрген адамда мен олар қалыптастыған қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастары, өндіргіш күштерді, микро-және макроэкономикалық даму бағыттарын анықтап жалпы мәдени-тарихи үдірістерді зерттеу болып табылады. Міне осы мақсатқа орай зерттеуші өз жұмысының соңғы тарауы мен қорытындыларын аталмыш мәселелердің кейбір жақтарын ашуға арнаған.

Сонымен, А. Ержанованың «Қола дәуіріндегі Сарыарқа тұрғындарының тас құралдары «Атасу мен Талдысай микроаудандары бойынша)», 66D020800 – археология және этнология Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін кең көлемді археологиялық дереккөздер негізінде өзі жеке-дара дайындаған диссертациясының қолжазбасын бірегей, толық аяқталған және де түбегелі еңбек ретінде бағалап, аталмыш ғылыми дәрежені алуға лайықты жұмыс деп есептеймін.

Тарих ғылымдарының докторы

З. Самашев

